



## Iran's criminal policy in economic crimes

Hadi Momeni<sup>1</sup>, Mahmoud Rouhalamini<sup>2\*</sup>, Mohammad Jafar Saeed<sup>3</sup>

1. PhD Student Department of Criminal Law and Criminology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Assistant Professor Department of Law, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

3. Assistant Professor Department of Criminal Law and Criminology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

### ARTICLE INFORMATION

**Article Type:** Original Research

**Pages:** 109-127

**Article history:**

**Received:** 8 Jan 2022

**Edition:** 24 Feb 2022

**Accepted:** 24 Apr 2022

**Published online:** 25 Jun 2022

### Keywords:

Crime, Economic Criminal, Criminal Policy, Economic Crimes

### Corresponding Author:

Mahmoud Rouhalamini

### Address:

Department of Law, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

### Orchid Code:

0000-0002-8465-5260

### Tel:

09130703599

### Email:

mrpf2005@yahoo.com

### ABSTRACT

**Background and Aim:** The economy in the lives of the people of society plays an alternative role and cannot be ignored because of direct contact with the lives of the people, and cannot be ignored in any way, but also affected the religion and the resurrection of man. the aim of this study is to explain the criminal policy of iran in the face of economic crimes from the perspective.

**Materials and Methods:** The present paper is descriptive - analytical and the research tool is one of the library sources.

**Ethical considerations:** From the beginning to the end of the article, the principles of integrity and fiduciary duties have been established.

**Results:** The establishment and maintenance of economic order in the fight against sabotage in the economic system and economic offenders is economic. the fight against economic crimes also causes economic order and prevents harmful effects of disturbance in the countrys economy.

**Conclusion:** The criminal policy of Iran faces many challenges in the face of economic crimes. the most basic of these challenges and uncertainty can be pointed to the lack of comprehensive explanation of the concept and purpose of economic crimes, the extent of the cases, the way of adopting criminal policy and the degree of its suitability and effectiveness.

### Cite this article as:

Momeni H, Rouhalamini M, Saeed MJ. Iran's criminal policy in economic crimes. *Economic Jurisprudence Studies*. 2022; 4(2):109-127.



فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره چهارم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۱

## سیاست جنایی ایران در جرایم اقتصادی

هادی مومنی<sup>۱</sup>، محمود روح الامینی<sup>۲\*</sup>، محمدجعفر ساعد<sup>۳</sup>

۱. دانشجوی دکتری گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه حقوق، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

۳. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

### چکیده

**زمینه و هدف:** اقتصاد در زندگی افراد جامعه، نقش بی‌بدیلی را ایفا می‌کند و به دلیل برخورد مستقیم با زندگی مردم، اساسی بوده و به هیچ عنوان نمی‌توان آن را نادیده گرفت؛ به نحوی که به نقل از معصومین، نابسامانی در حوزه اقتصاد نه تنها باعث اخلاص در حوزه‌های دیگر زندگی می‌شود بلکه دین و معاد انسان را نیز تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. هدف ما در این تحقیق تبیین سیاست جنایی ایران در مواجهه با جرایم اقتصادی از منظر حقوق موضوعه می‌باشد.

**مواد و روش‌ها:** مقاله حاضر به شیوه توصیفی - تحلیلی و ابزار تحقیق، فیش‌برداری از منابع کتابخانه‌ای می‌باشد.

**ملاحظات اخلاقی:** از ابتدا تا انتهای مقاله اصول صداقت و امانت‌داری رعایت گردیده است.

**یافته‌ها:** برقراری و حفظ نظم اقتصادی در گرو مبارزه با اخلاص‌گران در نظام اقتصادی و مجرمین اقتصادی است. مبارزه با جرایم اقتصادی هم موجب برقراری نظم اقتصادی می‌شود و هم از آثار و تبعات مضر اختلال در اقتصاد کشور جلوگیری می‌کند.

**نتیجه:** سیاست جنایی ایران در قبال جرائم اقتصادی با چالش‌های عدیده‌ای مواجه می‌باشد. از اساسی‌ترین این چالش‌ها و ابهامات می‌توان به عدم تبیین جامع و مانع از مفهوم و هدف جرایم اقتصادی، گستره پرونده‌ها، نحوه اتخاذ سیاست کیفری و میزان تناسب و اثربخشی آن اشاره نمود.

### اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۲۷-۱۰۹

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۱۸

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۰/۱۲/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۴/۰۴

### واژگان کلیدی:

جرم، مجرم اقتصادی، سیاست جنایی، جرایم اقتصادی.

### نویسنده مسوول:

محمود روح الامینی

آدرس پستی:

ایران، کرمان، دانشگاه شهید باهنر کرمان، گروه حقوق.

تلفن:

۰۹۱۳۰۷۰۳۵۹۹

کد ارکید:

0000-0002-8465-5260

پست الکترونیک:

mrpf2005@yahoo.com

## ۱. مقدمه

جرائم اقتصادی یکی از آسیب‌های مهمی است که امنیت اقتصادی کشورها را مورد تهدید قرار می‌دهد. این موضوع بخصوص در کشورهایی که دارای اقتصاد رانتی هستند، دارای ابعاد و مظاهر آشکارتری هست. جرائم اقتصادی با زنجیره‌ای از جرائم دیگر در ارتباط است؛ جرایمی از قبیل ارتشاء، تطهیر درآمدهای نامشروع یا پولشویی، جعل اظهارنامه‌های گمرکی یا مالیاتی و در حالت سازمان‌یافته ایجاد اختلال در نظام اقتصادی که هر یک به نوبه خود قدرت فراوانی در تخریب منافع ملی و سرمایه‌های اجتماعی دارد. پول‌های بادآورده، به هم ریختن توازن اقتصادی، فرار سرمایه و به هم زدن برنامه‌های مدیران و مسئولان برای کنترل سلامت و امنیت اقتصادی و... وجه مشترک همه انواع جرائم اقتصادی است. به همین دلیل در سرتاسر دنیا، دولت‌ها در صدد شناسایی علل و عوامل واقعی وقوع جرائم اقتصادی بوده تا با وضع مقرراتی در این زمینه، به حمایت از نظم و امنیت اقتصادی برخیزند. از طرف دیگر با وجود آنکه بیشترین بار تحقیقات مقدماتی جرائم اقتصادی بر عهده ضابطین دادگستری است، با این حال انسجام لازم در این زمینه وجود نداشته و این امر توسط نهادهای متعددی انجام می‌گیرد، به نحوی که تشتت بسیاری مشاهده شده و حتی برخی از نهادها به لحاظ قانونی، ضابط دادگستری محسوب نمی‌شوند. در جرایم اقتصادی، نتیجه مجرمانه یعنی اخلال در نظام اقتصادی کشور و انگیزه کسب منفعت در سطحی گسترده، دو

شاخصی است که دشواری‌ها و چالش‌های پیشگیری از این قبیل جرایم را مطرح می‌کند. تدابیر پیشگیری به تبع دو شاخص فوق، باید گسترده و برهم‌زننده انگیزه‌ها باشد. از دغدغه‌های مهم زندگی انسان‌ها و جوامع بشری در طول تاریخ مسائل اقتصادی و مشکلات ناشی از آن است. بشر عمده سعادت و آسایش خود را در تأمین مایحتاج زندگی مادی و برخورداری از یک اقتصاد پویا که در پوشش آن به راحتی بتواند به تمام خواسته‌ها و نیازهای مادی خویش دست یازد، جستجو کرده است. حتی انسان‌های دین‌باور، اگرچه اقتصاد را زیربنای جامعه انسانی نمی‌دانند لیکن، از آنجا که مسائل مادی و اقتصادی در رشد معنوی و روحی تأثیر زیادی داشته و چه بسا در موارد کثیری زندگی معنوی آنان را تحت شعاع قرار داده است به اقتصاد به عنوان یکی از ارکان اساسی زندگی توجه و در حل معضلات آن اندیشیده‌اند. دسترسی به امکانات مالی مقدمه‌ای کارساز در جهت رشد معنوی در فرهنگ دینی جایگاه قابل توجهی داشته است. کلام منسوب به رسول اکرم (صلی اله علیه و آله): «من لا معاش له لا معادله» حکایت گویای این اندیشه است. برهه‌ای از زمان وجود ندارد که جوامع دستخوش بحران‌های ناشی از پدیده‌های اقتصادی اعم از رونق و رکود اقتصادی و کمبود مواد غذایی و غیرغذایی نبوده باشد. تلاش انسان‌ها برای تهیه نان، مسکن، البسه، ایجاد اشتغال، فراهم نمودن مقدمات تحصیل و مایحتاج مادی دیگر بشر همیشه زاییده پدیده‌های مثبت و منفی بوده است. پدیده‌ها منفی اقتصادی همیشه نتیجه شرایط آب

علیه جرایم اقتصادی، مهمترین اشکالات آن در شناسایی ساختار جرایم اقتصادی عبارتند از: «نامشخص بودن جایگاه این مقوله و مفهوم آن، نبود معیار تشخیص مصادیق، کاستی‌ها و ابهام در موارد احصا شده، تأکید و تمرکز جرایم فساد اداری و شناسایی جرم اقتصادی با مفاسد دولتی و همچنین در حوزه آثار و تصمیمات قضایی اعمال سیاست جنایی مبتنی بر پوپولیسم و نقض اصل تفکیک مجازات‌ها که با تأکید بر مجازات برای جلب اعتماد عمومی یکی از مهم‌ترین اشکالات قانون را می‌توان در نظر گرفت».

قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ برای اولین بار طی مواد ۴۷ و ۱۰۹، با بکارگیری عنوان جرایم اقتصادی، این دسته از جرایم را مورد شناسایی قرار داده است. این امر گام مثبتی در راستای تدوین سیاست جنایی متناسب با این دسته از جرایم محسوب می‌شود. با این حال نحوه عملکرد قانونگذار در رابطه با شناسایی این دسته از جرایم قابل توجه است؛ چرا که قانونگذار به صورت غیرمستقیم و به واسطه بند ب ماده ۱۰۹ ق.م.ا. طیفی از عناوین مجرمانه مندرج در ماده ۳۶ این قانون را جرم اقتصادی خوانده است. گرچه معرفی یک جرم در قالب ارائه مصادیق یکی از روش‌های مرسوم قانونی است؛ اما باید گفت استفاده از روش احاله و ارجاع از بند ذیل ماده‌ای به تبصره‌ی ماده‌ای دیگر آن هم در مقام بیان حکم ماده، نمایانگر نوعی سهل‌انگاری و بی‌توجهی از جانب قانونگذار در شناسایی جرم حساس و مهمی همچون جرایم اقتصادی است. حال آنکه یکی از اساسی‌ترین

و هوا، نارسایی مدیریت حاکم بر نظام اقتصادی، کمبود مواد غذایی و مواد اولیه و امثال آن نیست، گاهی این پدیده‌ها، ناشی از اعمال سودجویانه و ضدانسانی عده‌ای است که جهت کسب منافع بیشتر طی طریق مشروع را رها کرده و با انجام اعمال ضداخلاقی به دامن آلوده فتنه‌انگیزی و تحصیل ناحق و نادرست مال و ثروت چنگ زده‌اند، و با اعمال خود مشکلات اقتصادی ناشی از امور طبیعی را فزونی بخشیده و حتی به اخلال در نظام اقتصادی و اجتماعی جوامع پرداخته و حیات انسان‌ها را به مخاطره انداخته‌اند. پدیده‌های مجرمانه اقتصادی همیشه در سرلوحه جرایم بوده و جوامع برای واکنش مناسب در مقابل این پدیده‌ها از هیچ تلاشی دریغ نورزیده است، و در راستای آن همیشه برای دفع و رفع مضرات ناشی از آن آمادگی اجتماعی مناسب وجود داشته است. اقتصاد و امور مادی همیشه در زندگی بشر، حتی زمانی که به زندگی اجتماعی روی نیاورده بود، رکن اساسی محسوب می‌شده است، لیکن امروزه با پیچیده شدن زندگی اجتماعی و خارج شدن جوامع از مراحل ابتدایی و برقراری روابط گسترده انسان‌ها، اقتصاد جهش خیره‌کننده‌ای داشته و جلوه‌گری خاصی در جوامع پیدا کرده است. به میزان رشد اقتصاد و گسترش و پیچیدگی روابط انسان‌ها، جرائم اقتصادی هم با افزایش فزاینده‌ای روبرو و هم عملیات اجرایی آن از یک نوع پیچیدگی برخوردار می‌باشد، لذا واکنش با آن باید با اتخاذ تدابیر لازم و اعمال سیاست جنایی شایسته توأم گردد. با انتقاد از سیاست کیفری قوانین کیفری

اقدامات در زمینه سیاست‌گذاری و مبارزه با پدیده مجرمانه، شناخت مفهوم دقیق از جرم و ترسیم محدوده‌ی عنوان مجرمانه بر رفتارهاست؛ بطوری که وضوح معرفی پدیده مجرمانه در قانون، امکان جداسازی رفتار مجرمانه از غیرمجرمانه و یا دسته‌بندی رفتارهای مجرمانه را برای اعمال آثار خاص کیفری یا قضایی میسر سازد. از این رو همواره سیاست‌گذاران در حوزه حقوق کیفری، در راستای ترسیم دایره شمول پدیده مجرمانه، با بکارگیری رویکردهایی همچون رویکرد مفهومی، رویکرد وصفی و رویکرد مصداقی اقدام به شناسایی و معرفی عناوین مجرمانه می‌نمایند. سوالی که ما در این مقاله با آن مواجه هستیم این است که: سیاست کیفری ایران در قبال جرایم اقتصادی با چه چالش‌های مواجهه است؟ بنظر می‌رسد با عنایت به اینکه جرم اقتصادی از همه ابعاد تعریف نشده است و میزان تناسب و اثربخشی سیاست کیفری با در نظر گرفتن گستره‌ی پرونده‌ها مشخص نیست و این موارد از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی سیاست کیفری ایران در قبال جرایم اقتصادی باشد.

#### ۱-۱. پیشینه تحقیق

در ارتباط با موضوعات مشابه مقاله، چندین مقاله فارسی و انگلیسی وجود دارد، که هر کدام به جهاتی به موضوع مورد نظر اشاره کرده‌اند. به این صورت که در مقالات فارسی با موضوع سیاست جنایی ایران در جرایم اقتصادی با رویکرد فقهی - حقوقی، بیشتر به بیان کلیات مذکور در این رابطه پرداخته

شده و منابع خارجی نیز موضوع را به نحو جامع بررسی نموده و از دید ما فضای بحث و بررسی بیشتری وجود دارد.

۱- حبیب‌زاده، محمدجعفر، آسیب‌شناسی نظام عدالت جنایی ایران، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، تابستان ۱۳۸۳.

عنصر قانونی جرم اقتصادی از زاویه مرجع وضع به دو طبقه نهادهای تقنینی و نهادهای غیرتقنینی قابل تقسیم است. با نگاهی گذرا به قوانین در این خصوص، می‌توان دریافت؛ به سبب ماهیت فنی و صنفی این جرایم، عمدتاً در نهادهای غیرتقنینی اعم از تشکلهای صنفی یا کمیسیون‌های هیأت دولت و یا مجمع تشخیص مصلحت نظام، جرم‌انگاری صورت گرفته است. این تنوع منابع قانونی منجر به نوعی پراکندگی و عدم انسجام در عنصر قانونی جرایم اقتصادی شده است

۲- رئیس دانا، فریبرز، چکیده مباحث مطرح‌شده در محور جرایم مالی - اقتصادی، آسیب‌های اجتماعی ایران، انجمن جامعه‌شناسی ایران، چاپ اول، تهران، انتشارات آگه، ۱۳۸۳.

«مجرم اقتصادی تحت عنوان یقه سفید اولین بار توسط ساترلند جامعه‌شناس آمریکایی استعمال گردید. این مجرمین از نظر شخصیتی دارای ضریب هوشی بالایی هستند و عمدتاً شیوه ارتکاب جرم آنان عاری از هرگونه خشونت و توسل به زور است. از دیگر خصایص آنان دارا بودن حالت خطرناک بدین مفهوم که؛ از یک سو ظرفیت مجرمانه آن‌ها (به علت ضریب هوشی بالا و منتفذ بودن) بالاست و از سوی دیگر قابلیت انطباق اجتماعی (به علت

هدف از جرم‌انگاری در قلمرو جرایم اقتصادی چیست؟ بنظر می‌رسد که قوانین کیفری ایران در جهت کاهش جرایم اقتصادی به درستی ترسیم نشده است و هدف از جرم‌انگاری در قلمرو جرایم اقتصادی، حمایت جنایی از نظام اقتصادی کشور می‌باشد.

## ۲-۱. تعاریف و مفاهیم

### ۱-۲-۱. جرم اقتصادی

عده‌ای حقوقدانان جرم اقتصادی را به شرح ذیل تعریف نموده‌اند: «رفتار اشخاص حقیقی یا حقوقی که سیاست اجتماعی و اقتصادی دولت را به خطر می‌اندازد و به آن آسیب می‌رساند جرم اقتصادی محسوب می‌شود» (میرسعیدی و زمانی، ۱۳۹۲، ۱۷۱-۱۷۰).

در تعریفی دیگر «با توجه به نتیجه مجرمانه، بر قصد مرتکب نیز تأکید شده است. بر اساس این تعریف، جرم اقتصادی هر فعل یا ترک فعلی است که به قصد ضربه زدن به ارزش‌های اقتصادی، نظام اقتصادی کشور را مختل کند» (کوشا، ۱۳۸۱، ۷). در مقابل، برخی معتقدند «آن دسته از جرایمی که علیه اقتصاد کشور انجام می‌شود یا با این نیت صورت می‌گیرد و یا در عمل نظام اقتصادی کشور را مختل می‌کند، جرایم اقتصادی محسوب می‌شود» (ساک، ۱۳۹۳، ۵).

این تعریف در جای خود با در نظر گرفتن ضوابط مختلف و با مشخص نمودن دامنه و موضوع جرم و غیره، تعریفی جامع است. اما این تعریف با تمرکز بر قسمت مفسده جرایم اقتصادی (مانند اختلاس،

عدم رویت‌پذیری و فاقد سرزنش بودن این جرایم) در این افراد بالا است. نظریه فشار مرتن در خصوص این گروه از مجرمین، چنین است؛ ما در جامعه با یکسری اهداف مواجه هستیم که دستیابی به آنها به عنوان یک موفقیت، تشویق می‌شود و از سوی دیگر با وسایل و فرصت‌های قانونی مواجه هستیم که باید جهت نیل به آن اهداف در اختیار افراد جامعه قرار گیرد. مجرم اقتصادی در هنگام روبرو شدن با شکاف بین این اهداف و فرصت‌ها، با توجه به خصیصه نوآور بودن، به شیوه‌های غیرقانونی متوسل می‌شود.

۳- لازمیان، محمدمسعود، سیاست جنایی تقنینی ایران در جرایم اقتصادی، جلد دوم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد مشهد، ۱۳۸۶.

«سومین عامل و مسأله ساختاری در اقتصاد ما پیچیدگی و نامتناسب بودن مقررات است. در جهان امروز، مقررات اقتصادی و مالی بسیار شفاف، صریح و در عین حال دقیق و ثابت است. سیستم‌های بانکی، گمرکی، مالیاتی و امثال آن در کشور ما آن قدر پیچ و خم دارد که بسیاری از سرمایه‌گذاران ترجیح می‌دهند یا اصلاً در آن وارد نشوند یا از طریق غیرقانونی و یا پرداخت رشوه و زد و بندها هرچه زودتر و خارج از مراحل سخت و پیچیده‌ی اداری و مقررات به مقصود خود برسند که این خود زمینه مشکلات و مفاصد اقتصادی زیادی می‌شود. سوالی که ما در این مقاله با آن روبه‌رو هستیم این است که: آیا سیاست جنایی ایران در جهت کاهش جرایم اقتصادی به درستی ترسیم شده است؟ و

حقوق کیفری او که در سال ۱۸۰۳ میلادی منتشر گردید به کار برده شد از نظر او سیاست جنایی مجموعه شیوه‌های سرکوب‌گرانه‌ای که دولت با استفاده از آنها علیه جرم واکنش نشان می‌دهد امروزه در مفهوم موسع «سیاست جنایی عبارت است از: کلیه تدابیر و اقدام‌های پیشگیرانه و سرکوب‌گرانه‌ای که توسط دولت و جامعه مدنی، جداگانه و یا با مشارکت یکدیگر، جهت پیشگیری از جرم، مبارزه با بزهکاری، اصلاح و یا سرکوب مجرم بکار برده می‌شود» (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۸۲، ۱۱).

#### ۱-۲-۴. سیاست جنایی در ایران

کاربرد عنوان «سیاست جنایی یا سیاست جزایی یا سیاست کیفری در ایران از دهه دوم قرن چهاردهم شمسی توسط اساتید حقوق جزا و جرم‌شناسی شروع شده است ولی سیاست جنایی به طور جدی از اوایل دهه ۱۳۷۰ شمسی با ترجمه و تألیف چند مقاله و کتاب وارد حقوق ایران شد و از آغاز سال تحصیلی ۱۳۷۹-۱۳۷۸ به عنوان یک درس اصلی با ارزش دو واحد در برنامه درسی دکترای حقوق کیفری و جرم‌شناسی پیش‌بینی و تدریس شد» (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۸۲، ۲۳).

#### ۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر به شیوه توصیفی - تحلیلی و ابزار تحقیق، فیش‌برداری از منابع کتابخانه‌ای می‌باشد.

ارتشاء، سوءاستفاده از مقامات دولتی علیه دولت و... شکل می‌گیرد و مفهوم فساد اقتصادی را مطرح می‌کند.

#### ۱-۲-۲. تفاوت جرایم اقتصادی و جرایم و

##### مفاسد مالی

منظور از مفاسد مالی، «فساد مالی کارکنان دولت نسبت به اموال دولتی یا اموالی است که در اختیار دولت است یا جرایمی که کارمندان و کارکنان دولت در راستای انجام وظایف قانونی خود انجام می‌دهند و جنبه مالی دارند. مانند: اختلاس، ارتشاء، تصرف غیرقانونی، تدلیس در معاملات دولتی، اخذ پورسانت و...؛ اما موضوع جرایم اقتصادی لزوماً اموال دولتی یا بیت‌المال نیست و هرگونه اقدامی که به اقتصاد کشور لطمه بزند هرچند که مال موضوع جرم متعلق به بخش خصوصی باشد، جرم اقتصادی خواهد بود و لازم نیست که مرتکب جرم اقتصادی، کارمند دولت باشد». (ساک، ۱۳۹۳، ۲۶).

#### ۱-۲-۳. مفهوم سیاست جنایی

سیاست به طور مختصر و ساده عبارتست از درک، تدبیر و اداره مسائل و امور جامعه، بدین‌سان سیاست جنایی از یک‌سو با تجزیه و تحلیل و فهم یک امر خاص در جامعه، یعنی پدیده مجرمانه و از سوی دیگر، با عملی ساختن یک استراتژی (راهبرد) به منظور پاسخ به وضعیت‌های بزهکاری یا کژروی (انحراف)، در ارتباط است. اصطلاح سیاست جنایی برای اولین بار توسط آنسیلم فون فوئر باخ در کتاب

### ۳. ملاحظات اخلاقی

از ابتدا تا انتهای مقاله اصول صداقت و امانت‌داری رعایت گردیده است.

### ۴. یافته‌ها

«برقراری و حفظ نظم اقتصادی در گرو مبارزه با اخلال‌گران در نظام اقتصادی و مجرمین اقتصادی است. مبارزه با جرایم اقتصادی هم موجب برقراری نظم اقتصادی می‌شود و هم از آثار و تبعات مضر اختلال در اقتصاد کشور جلوگیری می‌کند».

### ۵. بحث

#### ۵-۱. سیاست جنایی ایران در قبال جرایم

##### اقتصادی (سیاست مفهومی و وصفی)

سیاست جنایی ایران در خصوص جرایم اقتصادی، به شکلی افتراقی نسبت با سایر جرایم می‌باشد. البته لازم به ذکر است که این نوع دادرسی افتراقی طی سال‌های جدید شکل گرفته است. دادرسی افتراقی یا همان افتراقی‌سازی دادرسی ابعادی مختلف را دربرمی‌گیرد. از این دیدگاه شاید بتوان شرایط دادرسی سنتی را یافت. البته در خصوص همین ابعاد تفاوت‌هایی مهم وجود دارند. که عمده‌ی آنها به سبب جزیره‌ای شدن دادرسی ایجاد شده‌اند.

جرایم اقتصادی نه تنها می‌توانند منجر به از بین بردن نظم و انسجام داخلی یک کشور شوند، بلکه در صورت سازمان‌یافته بودن ممکن است در سطحی وسیع‌تر آثار را محقق کنند؛ بدین جهت کشورها به دنبال ایجاد قوانینی هستند که در این

خصوص منجر به بازدارندگی مرتکبان شوند. همچنین، با توجه به امکان تنوع وقوع جرایم اقتصادی این مسئله مطرح می‌شود که نمی‌توان همه‌ی این جرایم را به یک شیوه دادرسی کرد و بدین سبب قالب‌های سنتی دادرسی جرایم اقتصادی نمی‌توانند مشکلات فعلی را سامان دهند. در چنین شرایطی، نیاز جدی به افتراقی‌سازی دادرسی جرایم اقتصادی مطرح می‌شود.

نخستین تصور از افتراقی‌شدن دادرسی اختصاصی‌شدن دادگاه‌ها باشد. اما چنین برداشتی با حقوق و آزادی‌های بشری و اصل ۱۷۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که فقط دادسرا و دادگاه نظامی را به عنوان دادگاه اختصاصی پذیرفته است در تعارض است. از این رو، باید گفت افتراقی‌شدن ناظر به تشتت، تفرق و جزیره‌ای شدن دادرسی است (پاک نیت، ۱۳۹۶، ۳۲).

توجه رسیدگی کیفی افتراقی جرایم اقتصادی با لحاظ سه مؤلفه و با سه معیار اصلی سنجیده می‌شود. سه مؤلفه حاکم بر جرایم اقتصادی عبارت هستند از: نخست، جرایم اقتصادی جرایمی اصیل نیستند و با ویژگی عارضی از جرایم عمومی تشکیل می‌شوند. دوم، جرایم اقتصادی در ایران رابطه‌ای تنگاتنگ با امنیت ملی دارند. اقتصاد عموماً دولتی و شبه‌دولتی در ایران و رویکرد متضاد با بازار آزاد سبب شده است جرم اقتصادی عموماً جرم امنیتی هم تلقی شود. سوم، جرایم اقتصادی در مفهوم شکلی و ساختاری (نه ماهوی) عموماً بر رویکرد جهانی و وارداتی استوار هستند و این دسته از جرایم پس از اتمام جنگ سرد و با محوریت سازمان



علت اثر مخرب‌تر این گونه اقدامات که اکثریت به صورت بانددی و شبکه‌ای صورت می‌گیرد اقتضا دارد واکنش اجتماعی شدیدتر برای آن در نظر گرفته شده و عوامل بازدارنده مناسب‌تری جهت جلوگیری از وقوع آن پیش‌بینی شود. قانونگذار ایرانی با تصویب قانونی موسوم به (قانون مجازات اخلاگری در نظام اقتصادی کشور) در مورخه ۶۹/۹/۱۹ در ۲ ماده جرائمی را که موجب اخلا در نظام اقتصادی می‌باشد احصاء نموده است.»

#### ۵-۱-۱. سیاست جنایی مقنن در پرتو رویکرد

##### مفهومی به جرم اقتصادی

«پس از بازشناسی رویکرد مفهومی در شناسایی و معرفی عناوین کیفری، حال نوبت به آن رسیده است تا عملکرد قانونگذار کیفری در ارائه مفهومی از جرم اقتصادی مورد بررسی قرار گیرد و امکان ارائه یک تعریف منقح از جرم اقتصادی سنجدیده شود. الف. شناسایی جرایم اقتصادی بدون ارائه تعریف مفهومی از عنوان جرم اقتصادی مراجعه به قوانین کیفری و بررسی مواد مرتبط با جرایم اقتصادی نمایانگر این مطلب است که، هرچند قانونگذار در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ عنوان جرم اقتصادی را به رسمیت شناخته، اما تعریف ماهوی از آن ارائه نداده است؛ بلکه صرفاً با برشماری برخی عناوین مجرمانه که سابقاً در قوانین کیفری جرم‌انگاری شده‌اند، اقدام به وضع احکامی در قبال جرایم اقتصادی نموده است. این امر یعنی شناسایی جرم اقتصادی با برشماری جرایمی که بعضاً ذیل عناوینی همچون جرایم

ملل متحد مطرح شده و به تدریج در ایران نیز برجسته شده است. با توجه به این سه مؤلفه، حال سه معیار برای توجیه افتراقی‌سازی رسیدگی کیفری جرایم اقتصادی مطرح می‌شوند: نخستین معیار رفتار مجرمانه؛ در اینجا بررسی می‌شود که آیا رسیدگی افتراقی به جهت خطرناکی، گستردگی و خاص بودن رفتار مجرمانه اقتصادی است؟ دومین معیار مرتکب جرم؛ در این معیار با ملاحظه جایگاه، وضعیت و ویژگی مرتکب جرم اقتصادی، اقتضای رسیدگی کیفری افتراقی مطرح می‌شود. سومین پیامد جرم؛ در این معیار آثار متعدد جرایم اقتصادی در جامعه به عنوان توجیهی برای رسیدگی کیفری افتراقی لحاظ می‌شوند (آیت و همکاران، ۱۳۸۹، ۲۶۷-۲۳۹).

در جرایم اقتصادی معمولاً در مقایسه با سیاست کیفری سایر جرایم، پیشگیرانه‌تر، سختگیرانه‌تر، بازدارنده‌تر، دقیق‌تر و فنی‌تر هستند. برای نمونه، جرایمی نظیر جاسوسی و مبارزه با مواد مخدر در گذشته و جرم اقتصادی در یکی دو دهه اخیر را به سبب آثار زیان‌بار و گسترده‌ای که دارند در قالب جرایم خاص قرار می‌دهند (غلامی، ۱۳۹۳، ۹۷).

«جرایمی اقتصادی کثیری وجود دارد که هرکدام به اقتصاد جامعه و امنیت اجتماعی صدمه وارد می‌کند و موجب خدشه‌دار شدن روابط افراد و تأثیر منفی در قراردادهای و معاملات و روابط اجتماعی می‌گردد لیکن گاهی یک بزه اقتصادی به دلیل اینکه به صورت عمده صورت می‌پذیرد اثر عمیق‌تری به جا گذاشته و موجب اخلا در نظم اقتصادی جامعه را فراهم می‌سازد بدیهی است به

وجودی حقوق جزا است (پیکا، ۱۳۷۰، ۴۲) و به عبارت دیگر، به معنای حقوق جزای جهت‌گیری شده به سوی یک هدف مشخص است.

## ۵-۱-۲. ارزیابی امکان ارائه تعریف مفهومی

### منقح از جرم اقتصادی

«گرچه بکارگیری رویکرد مفهومی در معرفی عناوین مجرمانه، به واسطه ارائه تعریف واضح از الفاظ و نمایان ساختن ذات و ماهیت رفتار مجرمانه، یکی از بهترین و کاربردی‌ترین روش‌های ارائه تعریف از جرم محسوب می‌شود؛ اما به این معنا نیست که این روش همیشه کارآیی لازم را داشته باشد. چرا که ارائه تعریف مفهومی جامع و کامل از تمامی واژه‌ها به ویژه واژه‌های ترکیبی همیشه امکان‌پذیر نیست. لذا شاید یکی از دلایلی که قانونگذار از ارائه تعریف منقحی از جرم اقتصادی خودداری کرده است ابهام در واژه‌های جرم و اقتصادی و ترکیب آنها به عنوان جرم اقتصادی است بگونه‌ای که امکان ارائه تعریف مفهومی واحدی که جامع و مانع باشد و تمامی مصادیق جرایم اقتصادی را دربرگیرد وجود ندارد. مضاف بر کلی بودن مفهوم اقتصاد که ناشی از گستردگی و پیچیدگی نظام‌های اقتصادی است، گستره رفتارهای مغایر با نظم اقتصادی و در نتیجه تنوع جرایم اقتصادی، امکان ارائه یک تعریف مفهومی جامع و مانع از جرایم اقتصادی که با پرداختن به ماهیت جرایم اقتصادی، ظرفیت دربرگرفتن تمامی مصادیق جرایم اقتصادی را داشته باشد با مشکل مواجه ساخته است. چراکه جرایم اقتصادی طیف

مالی، جرایم تجاری و جرایم فسادانگیز نیز مطرح شده‌اند، بدون شفاف‌سازی و ارائه مفهومی از عنوان جرم اقتصادی که هدف و ارزش مورد حمایت قانونگذار را مشخص سازد، موجب سردرگمی و ابهام در مصادیق ذیل این عنوان شده است.»

جرم اقتصادی یکی از مفاهیم جدید جامعه مدرن است که به لحاظ تهدیدات آن نسبت به ثبات و امنیت جوامع، سنت‌ها و ارزش‌های دموکراسی، ارزش‌های اخلاقی و عدالت، توسعه پایدار و حاکمیت قانون بیش از پیش موجب نگرانی شده است (نبوی اصل، ۱۴۰۰، ۱۶۴-۱۵۲).

در هر دوره‌ای نسبت به جرایم خاصه نسبت به جرایم اقتصادی سیاست جنایی خاصی وجود داشته است. در واقع اگر سیاست جنایی را به منزله‌ی تدابیر مواجهه با جرم تلقی کنیم، هیچ حکومتی در طول تاریخ فاقد سیاست جنایی نبوده است؛ زیرا به هر حال در مقابل جرم، واکنش خاصی داشته است. حتی عدم واکنش نیز خود نوعی سیاست جنایی است (الوای و شریف‌زاده، ۱۳۷۹، ۲).

سیاست جنایی با رویکرد مفهومی در قالب لفظی مناسبی بود که مفهوم مضیق معادل حقوق کیفری را پشت‌سر گذاشت و در مفهوم موسعی به کار رفت و رواج یافت که علاوه بر مفهوم سنتی حقوق کیفری تحولات تئوریک و عملی پدید آمده در قلمرو هنجارانگاری و پاسخ‌دهی به نقض هنجارها را نیز منعکس می‌کند. نخستین بار، به رغم نظر فون‌ریخ، سیاست جنایی یک رشته‌ی فرعی وابسته به حقوق جزا نیست؛ بلکه جهت، دلیل و معنای

### ۵-۱-۳-۱. سیاست جنایی در پرتو رویکرد

#### وصفی به جرایم اقتصادی

«بطور کلی قانونگذار هیچ تعریفی از جرم اقتصادی ارائه نداده است. لذا طبیعتاً امکان استخراج معیارهای تمییز جرایم اقتصادی از تصریح مقنن موضوعاً منتفی است. با این حال قانونگذار در ماده ۳۶ جرایمی را ذیل عنوان جرم اقتصادی قرار داده؛ علاوه بر آن موادی را در خصوص این جرایم پیش‌بینی نموده است که قاعداً باید نمایانگر قاعده‌مندی و وجود معیارهای مشترک در این جرایم باشد که آنها را را ذیل عنوان جرم اقتصادی قرار داده است. لذا در حال حاضر در فقدان تعریف یا معیار ابراز شده از طرف مقنن، در مورد اینکه مقنن چه معیار و ضابطه‌ای برای شناسایی و موضوع‌سازی در حیطه جرایم اقتصادی داشته است باید به سراغ مصادیق احصاء‌شده و شیوه‌ی مواجهه‌ی مقنن با جرایم اقتصادی رفت. با مراجعه به قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و نظر به مواد مرتبط با جرایم اقتصادی، این دیدگاه کلی القاء می‌شود که قانونگذار در خصوص مصادیق احصاء‌شده طی سیاست جنایی خاص در تبصره ماده ۳۶، به دو معیار التفات داشته است؛ یکی تقابل با نظام اقتصادی و دیگری مبلغ موضوع جرم. با این حال اینکه این معیارها تا چه میزان و به چه ترتیبی در القاء عنوان جرم اقتصادی به جرایم ذیل تبصره ماده ۳۶ مؤثر بوده‌اند محل تردید است.»

روسیعی از رفتارهای مجرمانه را شامل می‌شود که بعضاً این رفتارها کاملاً متفاوت از یکدیگر هستند؛ ضمن اینکه ارتباط این دسته از جرایم با مفاهیم تخصصی و مبهم اقتصادی بر دشواری ارائه چنین تعریفی می‌افزاید». علاوه بر این‌ها «پویایی ذاتی مفاهیم اقتصادی، آشکال جدیدی از فعالیت‌های اقتصادی و به تبع آن رفتارهای مجرمانه جدید اقتصادی را موجب می‌گردد، که تلاش برای ارائه یک تعریف منطقی به احتمال فراوان مانع پویایی حقوق کیفری در این زمینه خواهد شد. در این باره گفته شده است، ارائه تعریف از هر چیزی، مفاهیم و مصادیق آن را محصور می‌کند و بدین ترتیب پدیده‌های مستحدث از شمول آن خارج خواهد ماند» (میرسعیدی و زمانی، ۱۳۹۲، ۱۷۵).

لذا در مباحث بعدی شناسایی سیاست جنایی جرایم اقتصادی با بکارگیری رویکرد وصفی مورد سنجش قرار خواهد گرفت.

### ۵-۱-۳. سیاست جنایی ایران در قبال

#### رویکرد وصفی به جرایم اقتصادی

«پیچیدگی ساختار جرایم اقتصادی و ویژگی‌های خاص مصادیق آن بگونه‌ایی است امکان ارائه یک تعریف کامل که دربردارنده همه‌ی اقسام جرایم اقتصادی باشد، با مشکل مواجه کرده است. بطوری که برخی معتقدند ارائه تعریف جامع و مانع از جرایم اقتصادی ممکن نیست» (میرسعیدی و زمانی، ۱۳۹۲، ۱۷۵).

## ۵-۳-۲. سردرگمی مقنن میان وصف هنجاری و انگیزشی

«معیارهای تقابل با نظام اقتصادی و کلان بودن جرم ارتكابی دو معیاری هستند که همواره در مورد مفهوم جرم اقتصادی مطرح می‌شوند. در اینجا منظور از معیار یا وصف هنجاری، معیار تقابل با نظام اقتصادی و منظور از وصف انگیزشی یا سنجشی، معیار کلان بودن جرم بر اساس مبلغ موضوع آن است. دلیل این نام‌گذاری رفتارهای ضد هنجارهای اقتصادی و توجه به انگیزه مرتکب در رسیدن به منافع اقتصادی و یا سنجش مبلغ مورد نظر بوده است» (عالی‌پور، ۱۳۹۶، ۱۱).

«دقت در قانون مجازات اسلامی نشان‌دهنده‌ی این مطلب است که قانونگذار در خصوص شناسایی جرایم اقتصادی به این دو معیار التفات داشته است؛ با این حال بررسی متن مواد مربوطه نشان می‌دهند که مقنن میان مبنا قرار دادن تقابل و ضدیت با نظام اقتصادی (به عنوان وصف هنجاری) و یا ارتكاب جرم با مبلغ کلان (به عنوان وصف انگیزشی) دچار نوعی سردرگمی بوده است. به عبارت دیگر، موضع قانون‌گذار در مورد اینکه آیا صرف تقابل رفتار مجرمانه با نظام اقتصادی در شکل‌گیری عنوان جرم اقتصادی مؤثر است و یا مبلغ موضوع جرم هم در الحاق رفتار مجرمانه مرتبط با نظام اقتصادی ذیل عنوان جرم اقتصادی ضروری است، روشن نیست. در توضیح این مطلب باید گفت، قانونگذار در تبصره ماده ۳۶ ق.م.ا بدون اشاره به عنوان جرایم اقتصادی، در سیزده بند جرایمی را نام برده و انتشار حکم محکومیت آنها را

در رسانه ملی یا یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار الزامی اعلام کرده است. در ماده ۴۷ که به ممنوعیت تعویق صدور حکم و تعلیق اجرای مجازات اختصاص دارد یکی از گروه جرایم مشمول این حکم را جرایم اقتصادی با موضوع جرم بیش از ۱۰۰ میلیون ریال عنوان کرده و در ماده ۱۰۹ که در باب عدم شمول مرور زمان است یکی از عناوین خارج از شمول مرور زمان را در بند ب ماده ۱۰۹ اینطور بیان کرده است: جرایم اقتصادی شامل کلاهبرداری و جرایم موضوع تبصره ماده (۳۶) این قانون با رعایت مبلغ مقرر در آن ماده، به این ترتیب دقیقاً مشخص نیست که آیا معیار اطلاق عنوان جرم اقتصادی به جرایم احصاء شده در ماده ۳۶، با توجه به مواد ۴۷ و ۱۰۹ میزان مبلغ موضوع جرم بوده است یا با توجه به بکار رفتن عبارت جرم اقتصادی در این دو ماده و اختلاف مبلغ مقرر در هر ماده باید به این نتیجه رسید که در اطلاق عنوان جرم اقتصادی مبلغ موضوعیت ندارد و مبلغ ذکر شده در این مواد تنها شرط اعمال احکام پیش‌بینی شده در آن ماده است. این ابهام قانون زمینه‌ساز اختلاف نظر میان حقوقدانان گردیده است. به عقیده برخی از اساتید حقوق جزا، در قانون مجازات ۱۳۹۲ وصف انگیزشی ملاک و معیار استقرار عنوان جرم اقتصادی است (ابراهیمی و صادق‌نژاد نائینی، ۱۳۹۲، ۱۷۴-۱۴۷). ظاهراً این عقیده از این دیدگاه نشأت می‌گیرد که اگر معیار، صرف تقابل با اقتصاد و هنجارهای اقتصادی بود قانونگذار می‌توانست جرم ارتكابی را ذیل قانون مبارزه با اخلاک‌گران در نظام اقتصادی مصوب ۱۳۶۹ مطرح کند؛ زیرا معیار

شمول مرور زمان موضوعیت دارد نه تعیین جرم اقتصادی.» (حسینی و مهرا، ۱۳۹۴، ۶۵-۴۵). «در این باره باید گفت با توجه به اینکه مصادیق احصاء شده برای جرایم اقتصادی، هر کدام عناوین مجرمانه مستقلی هستند که پیش از این دسته‌بندی، جرم‌انگاری شده و مجازات مقرر دارند و بعضاً در دسته‌بندی‌های دیگری که مرتبط با جرم اقتصادی هستند، قرار می‌گیرند و دیدگاه نخست نه تنها قابل رد نیست بلکه جای بسی تأمل دارد؛ اما، در وضعیت فعلی، با وجود ماده ۴۷، اعتقاد به اینکه قانون مجازات اسلامی مفهوم جرایم اقتصادی را در مورد مصادیق ذکر شده بدون لحاظ مبلغ خاصی شناسایی کرده است و احکام این دسته از جرایم از میزان مبلغ ۱۰۰ میلیون ریال و بالاتر اعمال خواهد شد، صحیح‌تر بنظر می‌رسد. برداشتی که با نظر در احکام قانون و نوع نگارش آن سخت می‌توان آن را قطعی دانست و لذا شفاف‌سازی آن نیاز به مداخله قانونگذار دارد. شایان ذکر است قانونگذار در طرح قانون مبارزه با جرایم اقتصادی نسبت به رفع این ابهام اقدام نموده است و در ماده ۸ این قانون طی پیش‌بینی جرایم مشمول عنوان جرم اقتصادی، بیان می‌دارد این جرایم با رعایت مبلغ مقرر در ماده (۳۶) قانون مجازات اسلامی جزء جرائم اقتصادی محسوب می‌شوند.» این اقدام هرچند به وضوح مبلغ موضوع جرم را معیار در جرایم اقتصادی دانسته، اما در مرحله فعلی و در مقام طرح قانونی مطروحه، در این سند به تعارض معیار تعیین شده با حکم ماده ۴۷ پرداخته نشده است (جعفری مسلم و آقابابایی، ۱۴۰۰، ۵۴-۲۹).

جرم‌انگاری جرایم در این قانون، وصف هنجاری بوده است، به این معنا که در این قانون، اقتصاد و هنجارهای اقتصادی، بدون ملاک بودن مبلغ موضوع جرم، به عنوان ارزش مورد حمایت قانونگذار تلقی شده‌اند.»

«لذا با توجه به مبالغ پیش‌بینی شده در مواد مربوط به جرایم اقتصادی در قانون مجازات و با تکیه بر معیار کلان بودن می‌توان گفت ملاک قرارگرفتن این جرایم ذیل عنوان جرایم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، سطح ارتکاب جرم و میزان مالی است که مرتکب به دنبال آن بوده است و این سطح ارتکاب جرم در قانون با مبلغ تعیین شده است. بنابراین طبق این قانون، جرایم ذیل ماده ۳۶ با مبلغ بیش از یک میلیارد ریال جرم اقتصادی محسوب می‌شوند. در این باره استدلال شده این رویکرد قانون مجازات بی‌ارتباط با سیاست و بخشنامه‌های رییس قوه قضاییه پیشین نیست چرا که در بخشنامه رییس قوه قضاییه در خصوص جرایم کلان اقتصادی پایه جرایم اقتصادی براساس مبلغ بنا شده است و قانونگذار نیز از آن تبعیت کرده است» (نجفی، ۱۳۹۸، ۷۴-۴۱).

«در موضع مقابل گفته شده است، معیار عددی که در بند ج ماده ۴۷ برای جرایم اقتصادی ذکر شده، مبلغی ناچیز و معادل یک دهم مبلغ مقرر در بند ب ماده ۱۰۹ است؛ این امر نشان می‌دهد که برای تشخیص جرم اقتصادی تنها مصادیق مذکور در قانون موضوعیت دارد و هیچ میزان از خسارت، ملاک تشخیص جرم اقتصادی نیست. به این ترتیب عدد مذکور در بند ب ماده ۱۰۹ تنها در خصوص

## ۵-۲-۱. احصاء کلاهبرداری و گذر از سایر

### جرایم مالی

«در حقوق جزا از کلاهبرداری و سایر جرایم مانند خیانت در امانت و سرقت به عنوان جرایم علیه مال و مالکیت و در برخی نوشته‌ها به عنوان جرایم مالی نیز یاد می‌شود. وجه مشترک این جرائم این است که همه آنها نقض حقوق مالکیت افراد است» (میرمحمد صادقی، ۱۳۹۸، ۲۱) و موضوع جرایم مالی «حقوق و منافع مالی اشخاصی است که دارای ویژگی شخصی هستند» (سماواتی پیروز، ۱۳۸۸، ۱۶۴-۱۲۹).

در منابع مذکور، «عموماً تأکید بر جنبه شخصی جرایم مالی، متزلزل شدن نظام اقتصادی و تضعیف ساختارهای اقتصادی جامعه از نتایج غیرمستقیم جرایم مالی بیان شده است. و اموالی که اغلب قربانی اصلی آن شخص یا اشخاص حقیقی یا محدود است. اما جرایم اقتصادی به مردم و منافع عمومی آسیب می‌زند» (خانی و شیرینی، ۱۳۹۲، ۵۶). با این تفاسیر، ماده ۱۰۹ قانون مجازات اسلامی جرایم اقتصادی از جمله کلاهبرداری و جرایم موضوع تبصره ماده ۳۶ را برشمرده است.

در واقع با اعمال معیار مخالفت با نظام اقتصادی، جرم کلاهبرداری که جرمی مالی است، خلاف نظام اقتصادی محسوب می‌شود و جرم اقتصادی نامیده می‌شود. سوالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که چرا سایر مصادیق جرایم مالی جرم اقتصادی محسوب نمی‌شوند و صرفاً به عنوان کلاهبرداری تعریف می‌شوند؟ به نظر نمی‌رسد جرم کلاهبرداری از این حیث در سایر جرایم مالی به

چرا که اگر معیار جرم اقتصادی تلقی شدن جرایم احصاء شده در ماده ۳۶ تحقق مبلغ یک میلیارد ریال باشد، اعمال حکم ماده ۴۷ در خصوص جرایمی که مبلغ موضوع جرم بین صد میلیون ریال تا یک میلیارد ریال است، به استناد جرم اقتصادی بودن ممکن نخواهد بود.»

## ۵-۳-۱-۳. تشتت در احراز معیار تقابل با

### نظام اقتصادی در احصاء مصادیق

«در گفتار قبلی به موضوع سردرگمی قانونگذار در انتخاب معیار یا معیارهای مربوط به مفهوم جرایم اقتصادی پرداخته شد. از منظر این پژوهش تقابل با نظام اقتصادی رکن رکین تشخیص جرایم اقتصادی از دیگر دسته‌بندی‌های جرایم است و در هر نوع تفسیری از رویکرد قانون مجازات اسلامی این معیار ملحوظ خواهد بود؛ چه این مصادیق را به واسطه ارتکابشان در سطح کلان، که معیار تشخیص آن میزان مشخصی از مبلغ موضوع جرم است، در تقابل با نظام اقتصادی بدانیم و چه اینکه صرف عناوین مجرمانه را در هر سطحی در تقابل با نظام اقتصادی بدانیم.»

## ۵-۲. چالش‌های پیش روی احصاء جرایم

### اقتصادی

با این حال با بررسی مصادیق احصاء شده از جرایم اقتصادی به نظر می‌رسد قانونگذار در احراز معیار تقابل با نظام اقتصادی دچار دوگانگی گردیده است که در ذیل مختصراً بررسی خواهد شد.

اساسی، به طور کلی به دنبال افزایش سهم بخش خصوصی در اقتصاد است. بنابراین این دوگانگی یا نقص قانون موجب کاستی‌هایی در ارائه مصادیق شده است» (نجفی، ۱۳۹۸، ۷۴-۴۱).

از جمله پیامد مهم که جرایم اقتصادی برای یک کشور می‌توانند به همراه آورند تضعیف اقتدار دولت است. دولت‌ها در تمامی کشورها و حتی در کشورهای سرمایه‌گذار به عنوان ثبات‌دهنده بازار عمل می‌کنند که همین مسئله به عنوان یک اهرم فشار در اختیار آنها قرار دارد و در چنین شرایطی است که امکان برقراری ثبات و امنیت را در جامعه دارند. زمانی که جرایم اقتصادی منجر به تضعیف تسلط دولت بر بازار می‌شوند، ثبات دولت تضعیف خواهد شد و در عمل دولت کارآمدی گذشته را نخواهد داشت. افزون بر تسلط بر بازار، تعیین بودجه و پرداخت حقوق مستمری‌بگیران نیز بر عهده دولت است. چنانچه به سبب جرایم اقتصادی دولت با کسری منابع مالی مواجه شود و نتواند حقوق کارکنان خود را پرداخت کند، شرایط برای برهم خوردن نظم اجتماع و احتمال شورش نیز فراهم خواهد شد. در واقع، مهمترین اثر جرایم اقتصادی در سطوح گسترده و ملی، ناکارآمد کردن دولت است. این مسئله نه تنها منجر به تصاحب بازار مالی کشور از سوی مرتکبان جرایم اقتصادی می‌شود، بلکه قدرت نظامی و امنیتی نیز از اختیار دولت خارج خواهد شد، زیرا در شرایط وقوع جرایم اقتصادی، دولت اهرم‌های لازم را برای کنترل نخواهد داشت (مهدوی‌پور، ۱۳۹۰، ۴۶).

ویژه خیانت در امانت باشد. ممکن است گفته شود در مواردی از خیانت در امانت، مانند تلف مال ودیعه شده، سوءنیت وجود ندارد. این پاسخ اگرچه تا حدودی سعی در توجیه موضوع دارد، اما مورد توجه قرار نخواهد گرفت، زیرا برخی دیگر از فرضیات خیانت در امانت، مانند تصرف در اموال تجاری که برای تجارت داده شده است، آشکارا سوءنیت و ماهیت عمل نیز تجاری و اقتصادی می‌تواند باشد و قانونگذار فقط می‌توانست در مورد برخی مفروضات به خیانت در امانت حکم نماید. اما این دوگانگی غیرقابل انکار است و هیچ توجیهی برای آن وجود ندارد.

## ۵-۲-۲. جرایم مرتبط با بخش دولتی و گذر از

### جرایم بخش خصوصی

در معیار مقابله با نظام اقتصادی در دو حوزه جرایم بخش خصوصی و دولتی دوگانگی وجود دارد. به عبارت دیگر «در ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی بیش از ۱۰ عنوان از ۴۱ عنوان مجرمانه جرایم ارتكابی علیه اموال و حقوق مالی دولت و چند عنوان دیگر مانند پولشویی جرایمی است که رابطه مستقیم با اموال یا حقوق دارند آن‌ها بودجه دولتی ندارند اما با سیاست‌های اقتصادی دولت در تضاد هستند. بنابراین، قانون جرایم ارتكابی در بخش خصوصی اقتصاد و بین دو شرکت یا دو تاجر را جرم اقتصادی تلقی نکرده و در واقع آن را مخالف نظام اقتصادی نمی‌داند. این در حالی است که نظام اقتصادی ایران در سال‌های اخیر و به ویژه پس از ابلاغ سیاست‌های کلی اجرای اصل ۴۴ قانون

جرایم اقتصادی است، اما همانطور که گفته شد، امروزه تأثیر عملکرد بخش خصوصی بر نظام اقتصادی غیرقابل انکار است» (سبزه علی و همکاران، ۱۴۰۰، ۲۰۸-۱۸۳). بنابراین لازم بود قانونگذار با سیاست جنایی تقنینی مناسب در احصای مصادیق جرایم اقتصادی به جرائم خاص بخش خصوصی توجه کند. گفتنی است در ماده ۸ طرح مبارزه با جرایم اقتصادی در خصوص احصای پرونده‌ها، علاوه بر موارد مذکور در ماده ۳۶، مصادیق جرایم علیه اموال دولتی ذکر شده که مؤید نظر قانونگذار در بحث مبارزه با فساد است.

#### ۶. نتیجه

با بررسی قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مشخص می‌گردد که سیاست جنایی ایران در قبال با جرایم اقتصادی هرچند تغییراتی داشته است لیکن آنچنان چشمگیر نبوده که به‌سان دژی بتواند مانعی در مقابل مرتکبین این دسته از جرائم باشد. با این حال در حیطه سیاست جنایی جرایم اقتصادی نشان داد که: «این قانون علاوه بر اینکه تعریف مفهومی جرایم اقتصادی را ارائه نداده است، در زمینه تعریف وصفی نیز به دلیل سردرگمی میان وصف یا معیار تقابل با نظام اقتصادی و معیار کلان بودن، قابل نقد می‌باشد. سیاست جنایی در حوزه احصاء مصادیق، که ناشی از تمرکز قانونگذار بر رفتارهای مجرمانه‌ای است که در حال حاضر کشور را تهدید می‌کند، با کاستی‌هایی همراه است که از آن جمله می‌توان به ابهام در مصادیق، جامع نبودن و مانع نبودن آنها اشاره کرد. در احصاء

این بی‌اعتمادی مردم نسبت به مسئولین، دولت، حاکمیت و تمامی سیاست‌ها از پیامد اقتصادی این جرم بیشتر است، که جرم اقتصادی را جرمی دولتی به حساب می‌آورند زیرا مشروعیت ساختار حاکمیت و دولت را زیر سؤال برده است و در چنین شرایطی امکان ادامه حیات نظام سیاسی وجود نخواهد داشت (لوک بچر و کلوز، ۱۳۸۶).

افزون بر این، از مهمترین نشانه‌های ثبات حکومت قانون‌مداری و برقراری نظم در ساختار جامعه و به طور مشخص در نظام حاکمیت است. بی‌گمان بخشی مهم از قانون‌مداری به مسئولین و کارمندان دولت مربوط می‌شود. با در نظر گرفتن این مسئله که جرایم اقتصادی اغلب از سوی شخصیت‌های حقوقی انجام می‌شوند، باید گفت قانون‌گریزی و ایجاد هرج و مرج از بارزترین پیامدهای جرم اقتصادی در سطح دولت است (بوزان و همکاران، ۱۳۸۶، ۱۵۲).

علاوه بر این، «تأکید قانونگذار بر جرایم علیه اموال دولتی و حقوق مالی، این ذهنیت را تقویت می‌کند که تأکید قانونگذار بر جرایم اقتصادی مفسده به نظر می‌رسد، هرچند وجود مصادیقی مانند کلاهبرداری، نقض کلیت قانونگذار است. در مفهوم فساد اقتصادی؛ اما می‌توان گفت توجه قانونگذار به جرایم علیه اموال و حقوق مالی دولت به خوبی نشان‌دهنده تأثیرپذیری قانون از مبارزه با فساد است. شاید برخی دلیل عملکرد قانونگذار را نوع نظام اقتصادی بدانند که دولت در آن سهم بیشتری دارد. در این راستا باید گفت که اگرچه توجه به جرایم بخش دولتی یک ضرورت برای مبارزه با



کیفری عوام‌گرایانه است که منجر به عملکرد مقطعی و در پاسخ به فشارهای اجتماعی می‌گردد. در سیاست اتخاذ شده، تأکید و توجه بر حمایت از بزه‌دیده جرم است و به حقوق متهم التفاتی نگردیده است. هدف اعمال مجازات‌ها سزادهی صرف بوده که موجب غفلت از بازپروری مجرم گردیده است. همچنین در این بخش نیز، قانون‌نگاری ایراداتی داشته که ابهام در متن ماده قانونی و لغونویسی از جمله مهمترین آنهاست». بنابراین سیاست جنایی ایران در جهت کاهش جرایم اقتصادی به درستی ترسیم نشده است و هدف از جرم‌انگاری در قلمرو جرایم اقتصادی، حمایت جنایی از نظام اقتصادی کشور می‌باشد.

#### ۷. سهم نویسندگان

کلیه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

#### ۸. تضاد منافع

در این پژوهش هیچگونه تضاد منافی وجود ندارد.

مصادیق، تأکید مقنن بر جرایم فسادآمیز، آن هم در بخش دولتی بوده است به گونه‌ای که از جرایم بخش خصوصی مغفول مانده است. سیاست جنایی به گونه‌ای ترسیم شده است این پیش‌فرض را تصدیق می‌نماید که اقتصاد ایران تماماً دولتی پنداشته شده، این در حالی است که بخش خصوصی سهم کلانی مطابق با اصل خصوصی‌سازی در اقتصاد کشور دارا می‌باشد. همچنین یک سری از جرایم که آشکارا جرم اقتصادی هستند نیز چه دولتی و چه خصوصی مغفول واقع شده‌اند از جمله جرایم رانتخواری، جرایم بورسی، جرایم بانکی و... در حیطه آثار جرایم اقتصادی و احکام قضایی مربوط به آن - که سیاست کیفری نظام حقوقی در این زمینه را نشان می‌دهد لذا فقدان یک سیاست کیفری منطقی و کارآمد و جامع محسوس می‌باشد و تلاش صورت پذیرفته در این راستا سیاستی ضعیف و ناکارآمد می‌باشد. ایراد اول در این زمینه محدود بودن احکام مقرر شده برای جرایم اقتصادی به چند مورد می‌توان اشاره نمود که با برخی جرایم دیگر نیز مشترکند. این آثار عبارتند از: تشهیر مجرم و شفاف‌سازی عملکرد دستگاه قضایی با انتشار حکم محکومیت قطعی مجرمین، ممنوعیت اعمال نهادهای ارفاقی تعویقی و تعلیقی و سکوت در خصوص سایر نهادهای ارفاقی مانند نظام نیمه آزادی، معافیت از مجازات، آزادی الکترونیکی و همچنین تعمیم زمانی سرزنش‌پذیری بواسطه‌ی منع اعمال قاعده مرور زمان. پژوهش حاضر نشان داد که این احکام متأثر از فشار افکار عمومی بوده و به عبارت دیگر نشأت گرفته از نوعی سیاست

## منابع

- ۱۳۹۲»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دوره دوم، شماره دو و سه، ۱۳۹۴.
- خانی، علی، شیری، عباس، کاستی‌های جرم‌انگاری مفسد اقتصادی در سیاست کیفری ایران، انتشارات کارآگاه، ۱۳۹۲.
- ساکی، محمدرضا، حقوق کیفری اقتصادی، چاپ سوم، انتشارات جنگل، ۱۳۹۳.
- سبزه علی، راضیه، صرامی، سمیه، اشرافی، محمود، «پیشگیری از جرایم مالی و دارا شدن بلاجهت مقامات دولتی»، مجله پژوهش‌های حقوقی، دوره بیستم، شماره چهل و پنج، ۱۴۰۰.
- سماواتی پیروز، امیر، «مولفه‌های افتراقی جرایم اقتصادی در تقابل با جرایم مالی»، فلسفه و کلام: مجله همون، دوره بیست و پنجم، شماره شصت و دو، ۱۳۸۸.
- عالی‌پور، حسن، تقریرات حقوق کیفری اقتصادی، پردیس فارابی دانشگاه تهران، ۱۳۹۶.
- غلامی، حسین، «سیاست کیفری چهارده کشور جهان دربارهٔ عفو و تخفیف مجازات جرایم مواد مخدر»، مطالعه تطبیقی، سلامت اجتماعی و اعتیاد، دوره اول، شماره یک، ۱۳۹۳.
- کوشا، جعفر، تقریرات درس حقوق جزای اقتصادی، دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم رضوی مشهد، ۱۳۸۱.
- لوک بچر، ژان، کلوز، نیکلا، «جرم اقتصادی و کنترل آن»، ترجمهٔ شهرام ابراهیمی، مجله حقوقی
- آیت، علیرضا، پاکزاد، بتول، عالی‌پور، حسن، صابر، محمود، «توجیه رسیدگی افتراقی برای جرایم اقتصادی: تهدید جرم یا خطر مرتکب»، پژوهش حقوق کیفری، دوره هشتم، شماره بیست و هشت، ۱۳۸۹.
- ابراهیمی، شهرام، صادق‌نژاد نائینی مجید، «تحلیل جرم‌شناختی جرایم اقتصادی»، دوره دوم، شماره پنج، ۱۳۹۲.
- الوانی، سید مهدی، شریفزاده، فتاح، فرآیند خط مشی‌گذاری، چاپ نخست، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۹.
- بوزان، باری، ویور، ال، دووید، پاپ، چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت، ترجمهٔ علیرضا طیب، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۶.
- پاک نیت، مصطفی، افتراقی شدن دادرسی کیفری، چاپ اول، تهران، میزان، ۱۳۹۶.
- پیکا، ژرژ، جرم‌شناسی، برگردان علی حسین نجفی ابرندآبادی، بی‌جا، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۰.
- جعفری مسلم، مجتبی، آقابابایی، عظیم، «جرم اخلال کلان در نظام اقتصادی در قانون اخلالگران در نظام اقتصادی کشور و ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی»، نشریه علمی پژوهش‌های حقوقی، دوره بیستم، شماره چهل و هفت، ۱۴۰۰.
- حسنی، جعفر، مهرا، نسرین، «نقدی بر مفهوم جرم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی مصوب

- نجفی، سینا، «رویکرد قانون مجازات اسلامی به فساد اقتصادی در نظام پولی و بانکی کشور»، فصلنامه مطالعات نوین بانکی، دوره دوم، شماره چهار، ۱۳۹۸.

- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، از سیاست کیفری تا سیاست جنایی، دیباچه درآمدی به سیاست جنایی، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۲.

دادگستری، دوره جدید، شماره شصت و یک، ۱۳۸۶.

- مهدوی پور، اعظم، سیاست کیفری افتراقی در قلمرو بزهکاری اقتصادی، چاپ اول، تهران، میزان، ۱۳۹۰.

- میرسعیدی، سید منصور، زمانی، محمود، «جرم اقتصادی؛ تعریف یا ضابطه»، پژوهش حقوق کیفری دوره دوم، شماره چهار، ۱۳۹۲.

- میرمحمد صادقی، حسین، حقوق کیفری اختصاصی (۲): جرایم علیه اموال و مالکیت، نشر میزان، ۱۳۹۸.

- نبوی اصل، یوسف، «تحلیل سیاسی جنایی قانونگذار در کنترل جرایم اقتصادی»، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، دوره هفتم، شماره یک، ۱۴۰۰.